

KATTENKWAAD BIJ ‘T SCHELDEKEN

Naar Raymond De Kremer, alias John Flanders, alias Jean Ray

In een sfeervol stukje beschreef John Flanders halverwege vorige eeuw de streken die kwajongens uithaalden in de buurt van de verdwenen Oude Schelde in de Muinkmeersen. De tekst wordt hier in bewerkte vorm overgenomen. De kereltjes zouden in open en overwelfde gedeelten van de waarschijnlijk al grotendeels tot riool omgevormde waterloop afvaren. Enkele afbeeldingen illustreren dat dit al zo goed als onmogelijk was in de tijd waarin het verhaal zich afspeelt (einde van de jaren 1800 - begin 1900). Snoeverij van stoer doende jongetjes onder mekaar.

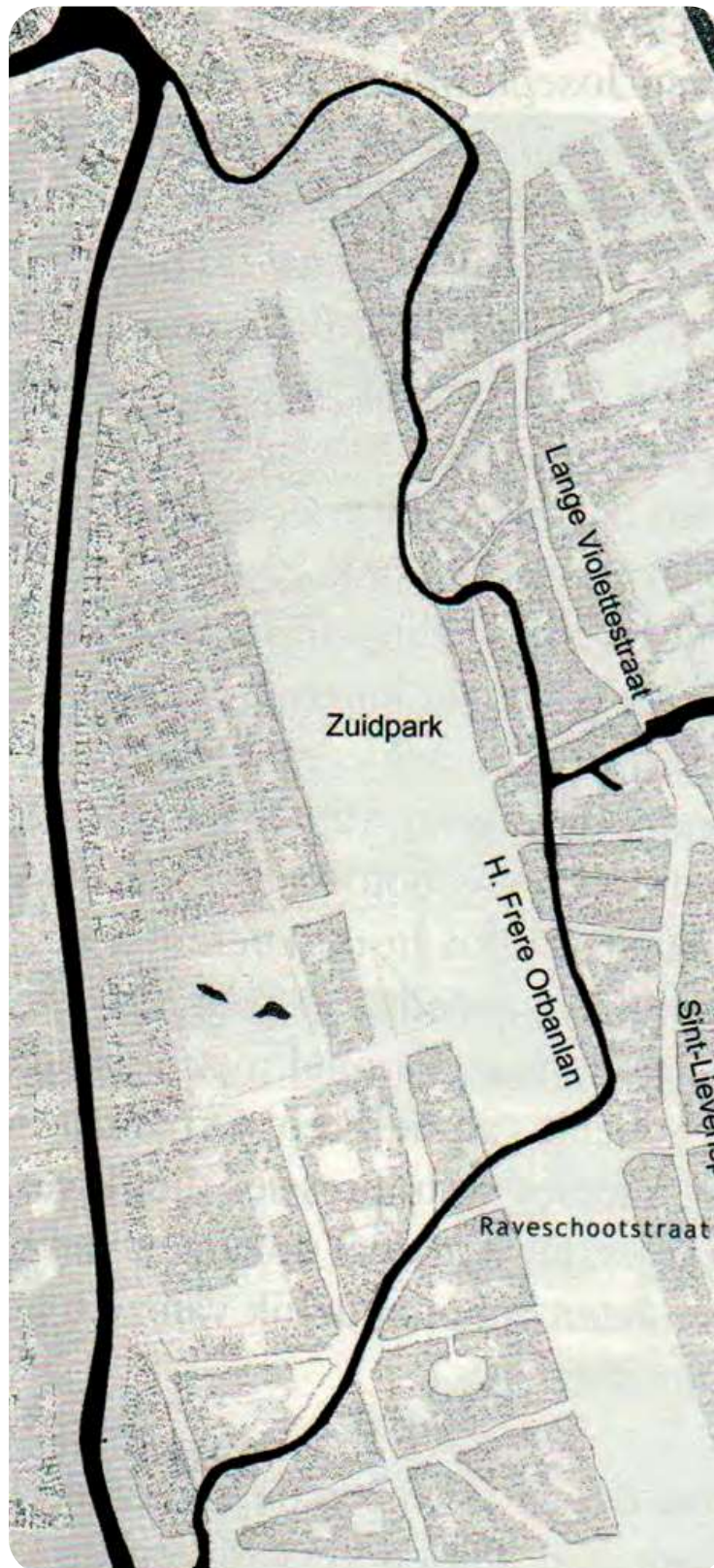
Het Vijfwindgatvaardeken (afb. 1 en 2) bestaat niet meer, sinds enkele maanden is het gedempt (afb. 3 en 4). De jongens uit de buurt noemden het waterloopje ‘t Scheldeken, en ze konden er wonderbare dingen over vertellen. ‘t Geen ik hier op mijn beurt neerschrijf, behoort wis en zeker tot het rijke domein der fantasie en ik ben er niet aansprakelijk voor, wel Nonkel Pierken.

Nonkel Pierken

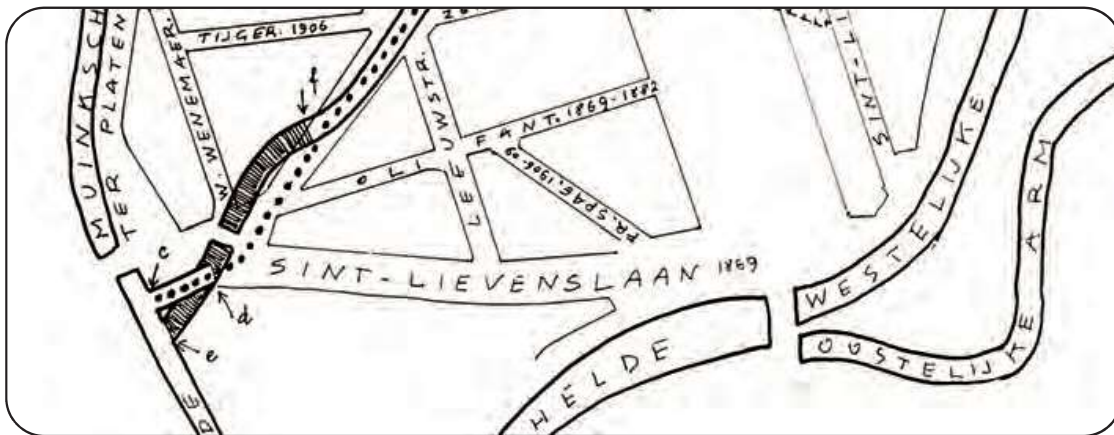
Dat moet zo omstreeks het jaar 1895 geweest zijn, toen de oude Schelde nog gedeeltelijk openlag (afb. 5, 6 en 7). Nonkel Pierken was toen, ondanks zijn oud en eerbiedwaardige klinkende naam, hoogstens twaalf of dertien jaar. ‘t Was een welgezet ventje, dik als een bolleken met een rozerood poppenmuilken, maar sterk, als een paardeken. Hij woonde in het Rapestraatje, ging slechts bij tussenpozen naar school, werkte thuis mee aan ik weet niet wat, men kon hem ganse dagen zware vrachten zien sjouwen als een volwassen manskerel. Alhoewel zachtaardig aangelegd, hield hij van een kloppartijtje, waar hij altijd baas uitkwam. Ook boezemde hij de straatjeugd van gelijk welke parochie veel ontzag in. Wat zijn gezag geweldig stijgen deed, was dat hij een ‘ponte’ bezat, die vastgemeerd lag tegen het houten sluizeken van het Vierwindgatbrugskan. ‘t Was een smal plat bootje dat elke dag geregeld half vol water liep, en elke avond zorgvuldig door Nonkel Pierken werd leeg gehoord met een grote bliken doos.

Afb. 1. Schematische weergave van reliëf (iets hoger gelegen zones: geel) en vroegere waterlopen en bebouwing in de hier beschreven zone (uit Gelaude, 2018). De grote pijlen geven de belangrijkste stroomrichtingen aan. Onderaan: Ter Platen, met zowel de zomerbedding van de oude loop van de Schelde (Oud Scheldeken, felblauw) als de gegraven verbindingen (grijs): links de Muinkschelde; rechts de 'coupure' aan de Brusselse Poort ten zuiden van 't Zant. Boven 't Zant: de waterverbinding tussen het Oud Scheldeken met de Vijfwindgaten en de Neerschelde.

Afb. 2. Scheldelopen in de hier beschreven zone, met aanduiding van enkele straatnamen. Zwart, links: Muinschelde, met bovenaan aanzet van de Ketelvest en de Reep. Kronkelend midden: Oude Schelde. Midden rechts (zwart): verbinding tussen Oude Schelde en Neerschelde met de windgaten (Vijfwindgatvaardeken). Overgenomen uit Maes (2018).

Afb. 3. De Oude Schelde verdwijnt: veranderingen rond 1900 in het meest zuidelijke gedeelte, volgens Van Wesemael (1983). Gearceerd: opgevuld; met stippels: tot riool omgevormd. Linksonder: bij Ter Platen. Enkele nieuw getrokken straten in de Dierentuinwijk met jaartallen.

Afb. 4. Overwelfd gedeelte, bloot gelegd in de omgeving van de Hubert Frère-Orbanlaan (vermoedelijk Hendrik Waelputstraat, foto 2019).

Afb. 5. Een gedeelte van de Oude Schelde, aanzienlijk vernauwd en geprangd tussen de achterhuizen, zoals die er kan uitgezien hebben ten tijde van ‘nonkel Pierken’ en zijn onwillige slachtoffers. Hier ter hoogte van het Rapestraatje (nu omgevormd tot Karel Antheunisstraat), woonplaats van ‘nonkel’. Ongedateerde foto bij Van Wesemael (1983).

Afb. 6. Oude Schelde aan de vooravond van zijn verdwijning. Achteraan links: één zijde van de Willem Wenemaerstraat in opbouw met er voor nog een rest van het gehucht Oude Molenaarstraat. Rechts het silhouet van de Sint-Pietersabdijkerk met – heel typisch – een hoge fabrieksschouw ernaast. Overgenomen uit Bergmans en Heins (1913).

In die jaren kronkelde dat waterloopje tussen achterhuizen en sloppen. Het was amper van op de grote straat zichtbaar. Dat werd meestal ‘t Scheldeken of het Oud Scheldeken genoemd, en was bij de Vijfwindgaten verbonden met de Neerschelde aan de Achtervisserij door een vaardeken. Dat laatste staat op sommige kaarten als ‘Nieuw Scheldeken’ aangeduid. Men verzekert mij dat het Scheldeken, overwelfd, nog steeds bestaat, en zelfs tot bij het Sint-Anna-plein komt. Dat is echter een mysterie en omdat ik van mysteries houd, en de lezers misschien ook wel, zullen we het er een laten.

Afb. 7. De Oude Schelde aan het begin van vorige eeuw, bij het begin van de urbanisatie in de Muinkmeersen. Vaag in de achtergrond: de buitenzijde van het cirkelvormig wooncomplex Zebrastraat, vroeger De Cirk genoemd. Nog helemaal in de onbebouwde natuur. Ingehuldigd in 1908. Hier ongeveer ligt nu de Tentoonstellingslaan. Uit Bergmans en Heins (1913).

Nu komen we bij Nonkel Pierken terug. Nooit heb ik zijn boot varend gezien, en mijn speelmakkers ook niet. Toch waren we overtuigd dat ze wondere tochten deden. Om ons dat te doen geloven, daar zorgde Nonkel Pierken voor. Ik vaar er mee dat gat binnen, verzekerde hij, naar de tunnel wijzend onder de hovingen van Leirens, waar het vaardeken in nacht en duisternis verdween. Even verder vaar ik onder de spoorweg, want ik hoor de treinen boven mijn kop denderen (afb. 8).

“Wat doet ge daar in de donkere”, riepen we naar Nonkel Pierken (...).

“Ik vaar met mijn boot, langs een vaardeken, dat helemaal tussen de huizen zit, en door weinigen gekend is, want die huizen zijn bijna alle leeg! Ik kan er in en uitgaan als ik wil. Er is er een waar nog een stoof staat, een heel goede

stove, ik steek ze aan en braad mijn vis!”

“Wat vis?”

“Ja er zit vis in dat vaardeken, vooral paling. Ik stroop hem en bak hem en eet hem allemaal op, zonder met iemand te moeten delen”.

“Is dat alles?”

“Neen er is ook een hof, en daar staat een kriekelaar, een appelaar en twee perelaars. In 't goed seizoen hangen hun takken zwaar van het fruit en ik kan ervan eten zoveel ik maar wil.” We zaten daar te watertanden, maar geen onzer dorst hem zijn vrekkingheid verwijten, nimmer hadden we van hem een appel of een ‘pootje’ (handvol) krieken gekregen, en nog minder hem een pak slaag gegeven, daarvoor was hij te sterk.

“In één van die huizen woont een madam. Ik mag voor haar paling vangen en ze betaalt hem mij. Kijk ...” Hij trok een handvol geld uit zijn broekzak: een hele boel koperen kluiten, halve kluiten en centen, een nikkelen stuk van tien centen en een zilveren halvefrank bovenop. Onze ogen glommen van moordlust ... maar met een paar vuistslagen kon hij ons immers allen baas

“Er is nog een ander huis”, ging Nonkel Pierken voort, “en 's avonds brandt er altijd een groot vuur.”

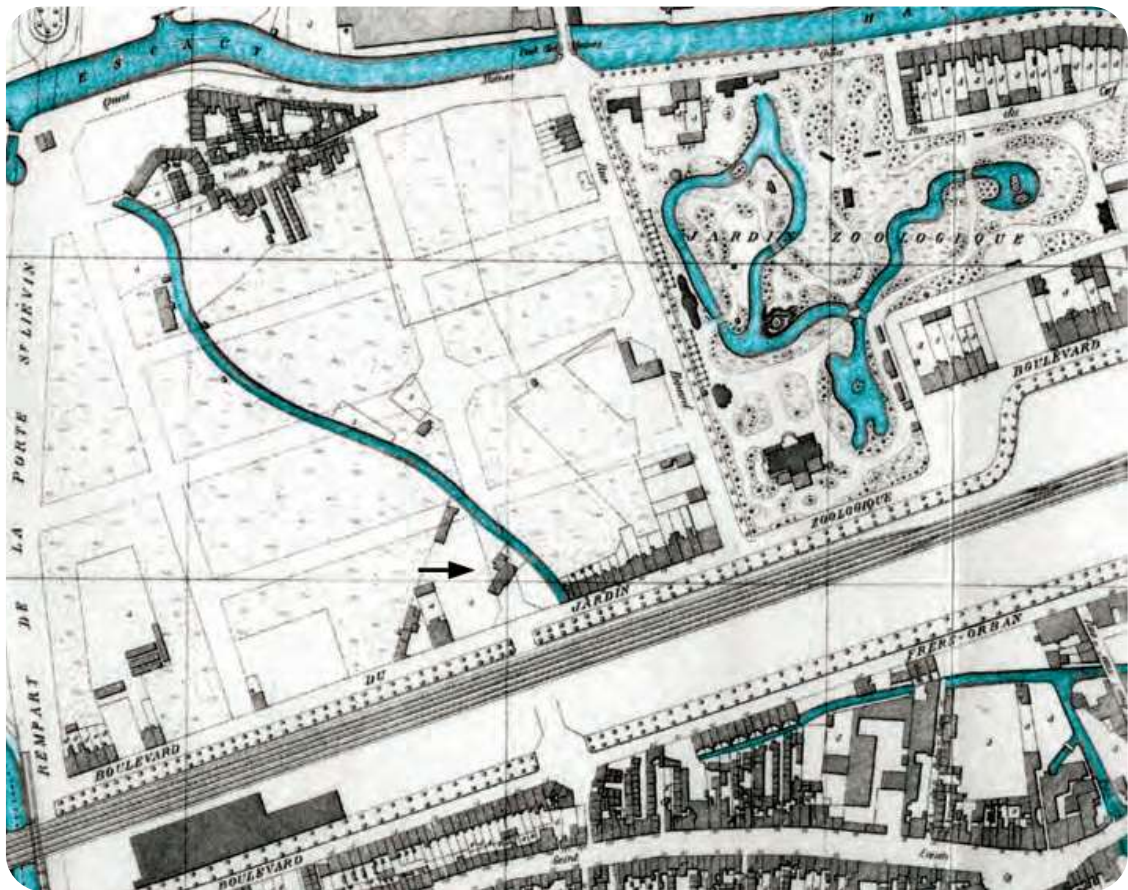
“Wie woont daar? “(...)

“Geef mij een kwartje van nen frank en ge moogt meegaan om te kijken”, stelde Nonkel Pierken voor.

Niemand durfde dat meteen aan, maar uiteindelijk besloot Georgeke de Parre, een snoefbek, mee op avontuur te gaan, ‘s avonds, maar niet voor een kwartje, voor vijf cens. Georgeke kwam nat en vuil, huilend naar huis, roepend dat hij niets gezien had van het vuur en de schaduwen maar dat Nonkel Pierken hem in het water gestampt had, omdat hij de vijf cens niet vooraf had willen geven. En meer kregen we er ook niet van te weten.

Naschrift

Verschenen als *Het ‘heerlijk’ Scheldeken* in de verdwenen krant *Het Volk* (7 juli 1948), waarin ook heel wat andere folkloristische, documentair interessante en leuk geschreven verhalen verschenen van Raymond De Kremer, alias John Flanders of Jean Ray. Ze werden door André Verbeke in 1996 gebundeld en gepubliceerd in het boek *Dat was een Tijd* uitgegeven door Ghendtsche Tydinghen – HHKG. Over de merkwaardige man en uiterst productieve auteur die De Kremer was, publiceerde wijlen Geert Vandamme in 2019 een lijvige biografie onder de veelzeggende titel *Soms overtreft de werkelijkheid de fantasie*.

Afb. 8. Oude Schelde doorheen de Muinkmeersen op kaart (1878). Weliswaar een nauw waterloopje geworden, maar met nog goed zichtbare zomerbedding (detail van het stadplan Gevaert en Vanimpe). Met links het armzalige gehucht Oude Molenaarsstraat, afgebroken rond 1900, en rechts de Gentse dierentuin in al zijn glorie. Het waterloopje verdwijnt onder de spoorweg naar de ‘Zuidstatie’ (kopstation niet in beeld) om aan de overzijde terug aan de oppervlakte te komen (helemaal onderaan, rechterdeel van de uitsnit). Vandaar vloeide het water verder in de richting van de Brabantdam en naar de Muinkschelde.

Dit sluit aan bij een andere GT-bijdrage over de vroege industrietjes rond de Vijfwindgaten. Wie wil weten hoe dat ‘Scheldeken’ er werkelijk uitzag aan het begin van vorige eeuw, kan er zich een uitstekend idee van vormen aan de hand van de hier gereproduceerde foto’s, maar moet vooral de bijdrage lezen van Maurits Van Wesemael, lang geleden (1983) gepubliceerd in dit tijdschrift, raadpleegbaar via internet (www.ojs.be).

Anno 2022 is het enige goed zichtbare spoor van wat ooit de natuurlijke loop van de Oude Schelde binnen de stadsring was, te vinden aan Ter Platen (afb. 9).

Met dank aan Christian Puttevils

Afb. 9. Het enige in deze eeuw nog gemakkelijk herkenbare spoor van de Oude Schelde bij Ter Platen (foto 2008).

Referenties

- Bergmans, P., Heins, A. (1913). *Album du vieux Gand*, Librairie nationale d' Art et d' Histoire, Brussel en Parijs. pp. 272.
- Gelaude, F. (2018). *Vroege hydrografie van de stad Gent*. Onuitgegeven doctoraalscriptie, UAntwerpen, p. 125-126.
- Maes, P.T. (2018). Het Hof van Raveschoot. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 47, p. 348-358.
- Van Wesemael, M. (1983). Neen, De Oude Schelde is niet altijd oud geweest. In *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 12, p. 186 – 214.

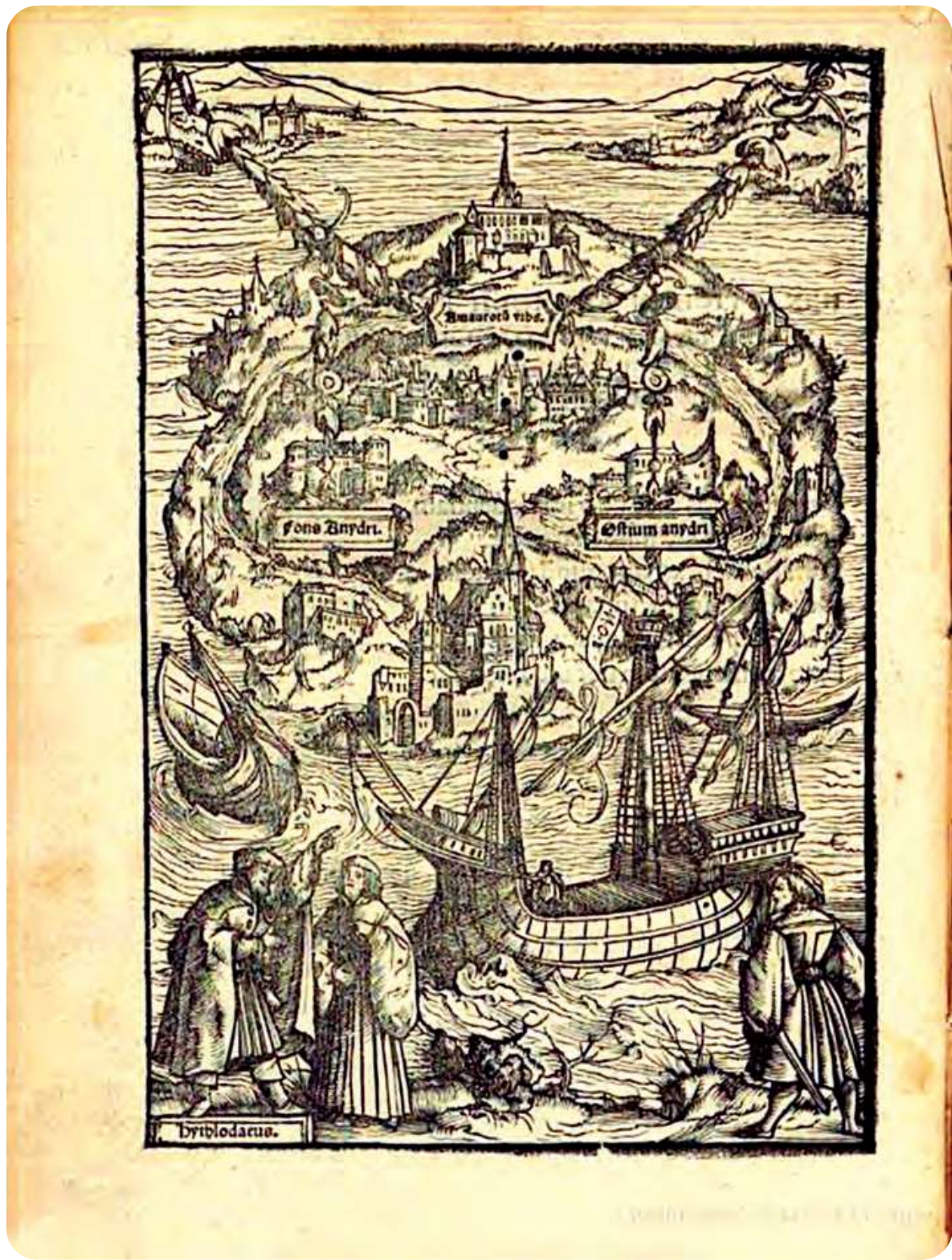
In Gent werden in de eerste decennia van de zestiende eeuw slechts weinig boeken gedrukt, maar was er wel een levendige handel in geïmporteerd drukwerk. Vooral Parijse drukken waren er van de keyser op de markt. Dit blijkt; onder andere, uit de lijsten van boeken in Gent aangekocht in 1520 door Hernando, zoon van Christoffel Columbus, die in dat jaar een boekeninkoopreis maakte doorheen West-Europa.

Na de dood van de eerste Gentse drukker, Arend de Keyser (voor 1490), lijkt het alsof het boekbedrijf in Gent wat is stilgevallen. In de bibliografische standaardwerken wordt er slechts een zeer beperkt aantal drukken in Gent voor 1520 gesitueerd. Toch zijn er aanduidingen dat de boekenwereld er in die periode zeker niet stillag. Dankzij de zoon van Christoffel Columbus, Ferdinand Columbus (Hernando Colón), krijgen we een inzicht in wat er in Gent in 1520 zoal aan boeken te koop was.

Boekbinders en een boekverbranding

Machiels (1994) vermeldt verschillende boekbinders die actief waren tijdens het eerste kwart van de 16de eeuw. Zo zijn er boeken bekend die gebonden werden door de broeders hiëronymieten en Victor van Crombrugghe. De hieronymieten hadden hun school bij het Gerard de Duivelsteen en leidden de jeugd op in de nieuwe geest van het humanisme. Victor van Crombrugghe was een boekhandelaar die zijn winkel nabij het Sint-Veerleplein had en die o.a. boekbanden leverde aan de Raad van Vlaanderen.

Een tweede aanduiding is de boekverbranding die in Gent plaatsvond op 25 juli 1521. Toen zouden er voor 50.000 toeschouwers ca. 300 boeken zijn verbrand. In zijn verslag over de boekverbranding heeft pauselijke nuntius Alexander het over boeken deels gedrukt in de Nederlanden, deels in Duitsland. Hij vermeldt er bij dat vele boeken goed gebonden waren, zelfs één in fluweel.

Afb. 1. Houtsnede met de afbeelding van het eiland Utopia uit de Bazelse editie van 1518.
Ex. Augsburg SSB via google books.